

Yayın Geliş Tarihi: 16.11.2023
Yayına Kabul Tarihi: 08.01.2024
Online Yayın Tarihi: 15.03.2024
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1391989>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 26, Sayı: 1, Yıl: 2024 Sayfa: 58-76
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ÇAĞDAŞ ERDEM ETİĞİ NİÇİN ELIZABETH ANSCOMBE İLE BAŞLAR?

Enes DAĞ*

Öz

Çağdaş erdem etiğine bir başlangıç tayin etme noktasında literatürde iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlardan birincisi, çağdaş erdem etiğini Anscombe’u anarak Aristoteles’e dayandırırken, ikincisi Anscombe’u anmadan Aristoteles dışı kaynaklara referans vermektedir. Bu çalışma, öncelikle çağdaş erdem etiğinin Anscombe ile başladığını savunmakta, Anscombe’un temel kaynağının ise Aristoteles olduğunu belirgin kılmakta ve çağdaş erdem etiğini Aristoteles’e dayandıranların tarafında yer almaktadır. İkinci olarak çalışmada, Aristoteles’i referans olarak gösteren çağdaş erdem etiği temsilcilerinin ortaya koydukları farklı yaklaşımların Anscombe’u karakteri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Anscombe’un “Modern Moral Philosophy” makalesinin, çağdaş erdem etiği için Aristoteles’in klasik erdem etiğini referans olarak gösterme noktasında bir “köprü” ve yeniden canlanan bir etik teori olarak kendini sunmasında da bir “kaynak” olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Anscombe, Eleştirel Etik, Erdem Etiği, Doğru Eylem, Karakter.

WHY DOES CONTEMPORARY VIRTUE ETHICS GENESIS WITH ELIZABETH ANSCOMBE?

Abstract

There are two different approaches in the literature in terms of assigning a genesis to contemporary virtue ethics. While the first of these approaches bases contemporary virtue ethics on Aristotle by referencing Anscombe, the second one refers to non-Aristotelian sources without mentioning Anscombe. This study, firstly, argues that contemporary virtue ethics dates back to Anscombe, makes it clear that Anscombe’s main source is Aristotle, and

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Dağ, E. (2024). Çağdaş erdem etiği niçin Elizabeth Anscombe ile başlar?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (1), 58-76.

* Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0003-3339-2242, enesdag@aybu.edu.tr.

¹Bu çalışmanın özeti, 31 Ekim – 2 Kasım 2023 tarihleri arasında ODTÜ, Bilkent Üniversitesi ve Science Technology and Society Türkiye ortaklığında düzenlenen *STS Etik Temaları Ortak Konferansı* için hakem değerlendirmelerinden geçmiş ve konferansta aynı başlıklı sözlü bildiri olarak sunulmuş, daha sonra yapılan ek okumalar neticesinde ulaşılan farklı sonuçlarla bu makale olarak kaleme alınmıştır.

takes the side of those who base contemporary virtue ethics on Aristotle. Secondly, the study tries to identify the Anscombian character of the different approaches put forward by contemporary virtue ethicists who take Aristotle as a reference. In this framework, it is argued that Anscombe's article "Modern Moral Philosophy" is a "bridge" for contemporary virtue ethics to refer to Aristotle's classical virtue ethics and a "source" for it to present itself as a revitalised ethical theory.

Keywords: Aristotle, Anscombe, Critical Ethics, Virtue Ethics, Right Action, Character.

GİRİŞ

Farklı disiplin ya da alanlarda olduğu gibi, felsefe alanında da yazılmış bazı makaleler vardır ki, bunlar belli bir konuyu aydınlatmak, mevcut bir gerilimi çözmek veya literatürü genişletmek yerine, radikal bir dönüşüme, o alanda mevcut paradigmanın değişimine ya da topyekûn bir yeniden bakış veya okumaya öncülük ederler. Örneğin Edmund Gettier'in *Is Justify True Belief Kknowledge?* (Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir?) makalesi bu tarz bir çalışmadır. Gettier'in makalesi nasıl epistemoloji alanında yeni bir çığır açtıysa, Anscombe'un 1958 tarihli *Modern Moral Philosophy* (MMP) başlıklı makalesi de etik ya da ahlak felsefesine dair 1958 sonrası algımızın tamamen değişmesine neden olmuştur.

Bu çalışma Anscombe'un MMP metninin niçin çağdaş erdem etiğinin temel ve referans metni olarak görülmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Günümüzde çağdaş erdem etiğinin pek çok temsilcisi ve bu temsilciler tarafından kaleme alınmış çok sayıda metin bulunmaktadır. Bu metinlerden bir kısmı çağdaş erdem etiğinin başlangıç noktasına atıfta bulunurken geriye kalan kısmı ise böyle bir kaygıya düşmeksizin, doğrudan bu etiğin iç problemleriyle meşgul olmakta ve çeşitli argüman ya da yaklaşımlardan birini öne çıkarmaya çalışmaktadır. Çağdaş erdem etiğine bir başlangıç tayin etme işine koyulanların bir kısmı bu başlangıcı bir geri okumayla doğrudan Aristoteles'e, bir kısmı Thomas Aquinas üzerinden dolaylı olarak Aristoteles'e, bir kısmı ise G.E.M. Anscombe üzerinden Aristoteles'e dayandırır. Bu birinci grupta çağdaş erdem etiğinin nihai kaynağı Aristoteles olarak görülür.² Diğer grupta ise bu gruba karşıt bir kutup oluşturan ve çağdaş erdem etiğini Anscombe'un adını anmadan ve Aristoteles'i de kaynak olarak göstermeden Aristoteles dışı bir temellendirme yoluna gidenler yer almaktadır.³

Yukarıdaki zeminden hareketle çalışmada çağdaş erdem etiğinin Anscombe ile başladığı savunulmakta ve Anscombe'un temel kaynağının ise Aristoteles olduğu belirgin kılınmaya çalışılmaktadır. İkinci olarak çalışma, Aristoteles'i referans

² Çağdaş erdem etiği için Aristoteles'i referans olarak gören ve onun klasik erdem teorisinin çağdaş bir yorumunu sunan bu birinci grup temsilciler için bkz. (Foot, 1978); (Hursthouse, 2002); (Williams, 2006); (MacIntyre, 2007).

³ Çağdaş erdem etiğini Aristoteles dışında başka kaynaklara atıf vererek temellendirenler için bkz. (Nussbaum, 2001), (Slote, 2011).

olarak gösteren çağdaş erdem etiği temsilcilerinin ortaya koydukları farklı yaklaşımların Anscombe'ye karakterini tespit etme amacı gütmektedir. Bu çalışma, Aristoteles'in klasik erdem anlayışına dayanan yeni bir yorum olan çağdaş erdem etiğinin Anscombe'un çağrısıyla başladığını savunanların tarafında durarak Anscombe'un bu belirgin vasfını Türkçe felsefe literatürüne kazandırma ya da en azından bu konuda yapılacak çalışmalar için bir kaynak sunma hedefindedir. Bu çerçevede çalışmada, çağdaş erdem etiğinin normatif etiğin diğer iki teorisi olan "sonuççuluk" ve "deontoloji" teorilerine karşıt bir tutum sergileyen üçüncü ve alternatif bir normatif teori olarak sunulduğuna işaret edilmektedir. Çağdaş erdem etiğinin, eylemlerin fayda ve sonuç ilkesine göre değerlendirilmesine karşı çıkarak "sonuççuluğa", eylemlerin "ilahi yasa" gibi dıșsal bir otorite tarafından sağlanan "yükümlülük", "zorunluluk" ve "ödev" gibi kavramlara dayanmasına karşı çıkarak da "deontoloji"ye bir alternatif olarak kendi argümanlarını ortaya koyduğu açık kılınmaktadır. Çalışmada bu tarz bir normatif etik teorisinin her şeyden önce failin karakterine vurgu yapan, onun doğasında taşıdığı iyiyi gerçekleştirme gücüne odaklanan ve erdemlerin ne tür bir özellik olduğunu gösteren alternatif doğası işlenmekte ve Anscombe'un niçin bu yaklaşım için bir başlangıç noktası olarak görülmesi gerektiğine dair gerekçeler sunulmaktadır.

Çağdaş erdem etiğinin temel tezleri, farklı argümanları ve bu doğrultuda farklı duruşlar sergileyen temsilcilerin görüşleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak Anscombe'un yaptığı eleştiriyi haklı gören, onun çağrısına eşlik eden veya bu çağrıda söylenenleri yerine getiren ve Anscombe'un erdem etiğinin çağdaş yorumunun başlangıç noktası olduğunu gören ya da bu hakkı teslim eden ve diğer yandan da bu görüşe karşıt bir tavır sergileyen öne çıkmış çağdaş erdem etikçilerinin/filozoflarının görüşlerine de yer verilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Anscombe'un erdem merkezli yeni bir etik çalışmanın yapılması gerektiğine yönelik duyulan ihtiyaca ve bu ihtiyacın giderilmesine yönelik sunduğu çözüme odaklanılmaktadır. Ardından Anscombe'un açtığı bu yolda sonraki erdem etiği teorisyenlerinin nasıl bir tutum sergiledikleri ortaya konulmaktadır.

ARİSTOTELES'E DÖNÜN ÇAĞRISI VE ESKİ BİR ETİK TEORİNİN YENİDEN CANLANIŞI

MMP, yazıldığı dönem itibarıyla bir yandan çağdaşlarına yönelik teorik ve pratik bir tepkiyi ifade ederken, diğer yandan da modern ahlak felsefesi olarak adlandırılabilir geniş bir döneme karşı bir duruşu sembolize eder. Anscombe bu makalesinde görüşlerini üç ana tez üzerinden sunar. Bu tezler kendisi tarafından şu şekilde sunulur:

Bu makalede sunduğum üç tezi belirterek başlayacağım. Birincisi, şu anda ahlak felsefesi yapmanın bizim için yararlı olmadığıdır; bu, yeterli bir psikoloji felsefesine sahip olana kadar bir kenara bırakılmalıdır, ki bu konuda belirgin bir eksikliğimiz vardır. İkincisi, yükümlülük [*obligation*] ve ödev [*duty*] kavramlarının -yani ahlaki yükümlülük ve ahlaki ödev- ve ahlaki açıdan doğru ve yanlış olanın ve ahlaki "gerekir"

[*morally "ought"*] bağlamının, eğer bu psikolojik olarak mümkünse, bir kenara atılması gerektiğidir; çünkü bunlar, artık genel olarak hayatta kalmayan ve onsuz sadece zararlı olan daha önceki bir etik anlayıştan geriye kalanlar ya da geriye kalanların türevleridir. Üçüncü tezim, Sidgwick'ten günümüze kadar ahlak felsefesi üzerine yazan tanınmış İngiliz yazarlar arasındaki farkların çok az öneme sahip olduğudur (Anscombe, 1997, p.26).

Anscombe'un her bir tezine yönelik detaylı bir araştırma ve anlaşılması zor *MMP* metnine yönelik bir rehber okuma Türkiye'deki felsefe literatürü için önem arz etse de bu çalışmanın amacını aşmaktadır. Konumuz açısından önemli olan, birlikte düşünüldüğünde bu üç tezin ortaya koyduğu şikâyet ya da eleştiriyi birlikte yeni bir etiğe yapılan çağrı ve bu çağrının nasıl anlaşıldığıdır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, *MMP*'nin modern ahlak felsefesinin yetersizliğini ortaya koyması neticesinde çağdaş dünya için gerekliliği belirlenen yeni bir etik teori için oluşturduğu zemine odaklanmaktadır. Anscombe'un başta *Intention* (Niyet) eseri olmak üzere diğer eserleri onun ahlak felsefesini ortaya koymaktadır. Ancak *MMP* farklı etkileri olan bir metin olduğu için, bu çalışmada Anscombe'un doğrudan kendi ahlak felsefesinden ziyade onun gündeme getirdiği konuların ondan sonraki filozof veya düşünürler tarafından yeni bir erdem etiğinin canlanması noktasında nasıl bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Anscombe'un kendisi bir "erdem teorisi" ortaya koymuş değildir. Onun ahlak felsefesi daha çok "niyet", "saik", "doğru eylem", "isteme", "pratik bilgi" vb. kavramlara dayandırılarak ortaya konmuştur. Ancak Anscombe her ne kadar bir "erdem teorisi" ortaya koymamış olsa da etik bir çalışma için "erdem" ve "karakter" gibi kavramlara vurgu yapmıştır. Daha doğrusu Anscombe, etik çalışma için öncelikle "niyet", "saik", "doğru eylem" "haz", "isteme" vb. kavramların detaylı bir izahının yapılması gerektiğini savunmuş, ancak bu kavramlara dair yeterli bir anlayış ortaya konduktan sonra "erdem", "karakter" ve "gelişim" (*flourishing*) gibi kavramlara dayanan bir etik çalışmanın yapılabileceğini söylemiştir (Anscombe, 1997, p.40, 43-44). Bu iki aşama onun yukarıda alıntılanan pasajda geçen birinci tezin işaret ettiği eksikliği gidermeye yönelik iki önemli adımı ifade eder. Anscombe'un kendisi yeni bir etik çalışma için bu ilk temeli atmış, anılan kavramlara dair detaylı bir açıklamayı özellikle *Intention* eseriyle birlikte ortaya koymuştur. Geriye ise bu temelden hareketle ortaya konacak etik çalışmanın ikinci aşaması kalmıştır. Bu ikinci aşama özellikle "erdem" merkezli bir etik teorisinin oluşturulmasına yönelik bir gerekliliği ifade eder. Anscombe sonrası etik teorisyenlerin ortaya koyduğu ve "çağdaş erdem etiği" olarak ifade edilen bu yeni etik teori, bazı aykırı seslere rağmen onun işaret ettiği gerekliliğin yerine getirildiğini gösteren somut bir sonuçtur. Buradan hareketle bu çalışmanın konusu ve kapsamı, Anscombe'un etik çalışmanın ikinci aşaması olarak ifade edilmesi mümkün olan kavram soruşturmasının ve buna dair yaptığı çağrının kendisinden sonraki erdem etikçileri tarafından nasıl ele alındığını ortaya koymak ve bu arada böylesi bir teorisinin temellerini attığı için Anscombe'u bu teorisinin başlangıç noktası olarak saptamaktır.

MMP, her şeyden önce normatif etik teoriler hakkında düşüncemizi değiştiren bir metin olmuştur. Anscombe modern ahlak felsefesinin “yasa” kavramına dayanan etik anlayışlarına karşı çıkmıştır. J. Stuart Mill’in faydacılığı, Immanuel Kant’ın deontolojisi ve çağdaş İngiliz ahlak felsefecilerinin sonuççuluğu (sonuççuluk terimi ilk defa Anscombe tarafından kullanılmıştır), belli bir “yükümlülük” ve “ödev” kavramına dayanan ve ancak bu şekilde evrenselleştirilebilir ahlaki ilkeler sunan yaklaşımlar olarak Anscombe tarafından mevcut seküler toplumda anlamsız oldukları gerekçesiyle eleştirilmiştir (Anscombe, 1997, p.27-31, 34-35).

Anscombe, eleştirilerine alternatif olarak bir örneği Aristoteles’te bulunan ve yukarıda anılan kavramların detaylı izahına dayanan bir etik anlayışın ya da felsefi tutumun gerekliliğini olanca açıklığıyla ortaya koymuştur (Anscombe, 1997, p.34-40). Bunun için yapılması gereken ilk şey, söz konusu kavramların da anlaşılmasını sağlayan ve duygusal, zihinsel vb. insan doğasına dair pek çok süreç ya da faaliyetin anlaşılması olanağını sağlayan sağlam bir psikoloji felsefesine sahip olmaktır. Anscombe’un söz konusu tutumu, eleştirisine yönelik ortaya koyduğu alternatif çağrısı, 1958 sonrasında pek çok düşünür için ilham kaynağı olmuş ve onun açtığı bu yolda söz konusu düşünürler çağdaş erdem etiği olarak ifade edilen yeni bir normatif etik teorinin gelişmesini sağlamışlardır. Bu teori, çağdaş bir teori olarak yeni olduğu kadar eskidir de. Nitekim bu teori, özellikle “ilahi yasa” temelli bir “yükümlülük” ya da “ödev” kavramına dayanan etik yaklaşımları Aristotelesçi erdem etiğine dair bir geri okumayla bertaraf etme olanağını taşıması açısından eski; bu geri okumanın psikoloji felsefesi ve niyet-eylem teorisiyle desteklenip yeniden yorumlanması ve daha da geliştirilmesi ile de yenidir. Bununla birlikte çağdaş erdem etiği ile Aristotelesçi ya da daha genel bir ifadeyle klasik erdem etiği arasında da elbette farklar vardır. Bu farklar genel olarak şu şekilde tespit edilebilir:

- i) Aristotelesçi erdem etiği, insan davranışına rehberlik eden bir nihai amaç ya da nihai iyi veya mutluluk fikri ortaya koyarken, çağdaş erdem etiğinde davranışa rehberlik eden bir ilke, gaye ya da erek fikri genel olarak bulunmaz.
- ii) Aristotelesçi erdem etiği “pratik bilgeliği” pratik bilgidен ayırır ve ilkinde her insanın ulaşamayacağını, ulaşmak için yetkin entelektüel kapasitelere ulaşması gerektiğini ifade ederken, çağdaş erdem etiğinde böyle bir ayırımın sınırları net değildir ve erdemlere ulaşma noktasında daha eşitlikçi bir tavır sergilenir.⁴

Bu farklar bir kenara bırakıldığında, Anscombe doğrudan “Aristoteles’te bir örneği bulunan” tarzda etik yapma biçimine dönülmesi gerektiği çağrısını şu şekilde yapmaktadır:

Hume’un ve günümüz etikçilerinin “ahlaki gerekir” [*morally ought*] kavramında hiçbir içerik bulunamayacağını göstererek önemli bir

⁴ Benzer bir okuma için bkz. (Vogler, 2013, p.243).

hizmette bulduklarını söyledim; eğer sonraki filozoflar alternatif (çok şüpheli) bir içerik bulmaya ve terimin psikolojik gücünü korumaya çalışmasalardı. Onu [bu terimi] bırakmak en mantıklısı olacaktır. Onun yasa anlayışına dayanan bir etik dışında makul bir anlamı yoktur; onlar [sonraki filozoflar] böyle bir kavrayışı sürdüremezler; Aristoteles örneğinin gösterdiği gibi, onsuz da etik yapabilirsiniz. “Ahlaki olarak yanlış” [*morally wrong*] yerine her zaman “yalancı”, “iffetsiz”, “adaletsiz” gibi bir cins adlandırması büyük bir gelişme olurdu. Artık bir eylemin tanımından doğrudan bu kavrama geçerek bir şey yapmanın “yanlış” olup olmadığını sormamalıyız; örneğin, adaletsiz olup olmadığını sormalıyız ve cevap çoğu zaman hemen açık olacaktır (Anscombe, 1997, p.33-34).

Anscombe’un bu çağrısıyla birlikte, “ahlaki gerekir”, “ahlaki doğru” veya “ahlaki yanlış” gibi kavramların kullanımlarının terkedildiği, bu kavramlar olmaksızın yapılan ve “erdem” kavramının merkezde olduğu bir etik ortaya çıkmıştır. Bu etik en önemli referansını ve söz konusu “erdem” en iyi örneğini Aristoteles’te bulur. Dolayısıyla yapılacak olan şey bu aşamada Aristoteles tarzı erdem etiğini çağın idrakine söyletmek ya da bu etiği çağın ihtiyaçları doğrultusunda güncellemektir. Bu çaba ise “çağdaş erdem etiği” olarak yeni bir etik anlayışı ya da yorumu ifade etmektedir. Bu sebeple temelleri Anscombe tarafından atılan ve ondan sonra gelişim kaydeden çağdaş erdem etiğinde baskın karakter Aristoteles etiğidir. Anscombe’un çağdaş erdem etiği için bir başlangıç olarak görülmesinin iki sebebi ya da dayanağı vardır: Bunlardan birincisi, o döneme kadar hâkim olan modern ahlak felsefesinin eleştirilmesi, tezlerinin geçerliliğini yitirdiğinin gösterilmesi ve bu sayede yeni bir etik için bir alan ya da boşluk oluşturulmasıdır. İkincisi, bu açılan boşluk için “erdem” kavramına dayanan ve örneği Aristoteles’te olduğu söylenen yeni bir etik yapma biçimine doğrudan yapılan işarettir. Yukarıdaki tespitler doğrultusunda, yeni bir etik anlayış için Aristoteles’e yapılan atıfların Anscombe’un mevcut eleştirisine ve çağrısına dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu noktanın her çağdaş erdem etikçisi tarafından dikkate alınması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gereklilik, temsilcilerin metinsel delillere olan sadakatinden ve MMP’nin bir delil olarak karşımızda durduğunu görmekten gelir.

Alıntılanan paragrafta Anscombe kabaca şunu söylüyor: “Bir insana haksızlık yapıldığında”, bunun “ahlaki olarak yapılmaması gerekir” ya da bu “ahlaki olarak yanlış”tır demek yerine, bunun “adaletsiz” olduğunu söylemeliyiz; “sözünde duran bir insan” söz konusu olduğunda, bu “ahlaki olarak yapılması gerekir” ya da bu “ahlaki olarak doğru”dur demek yerine, bunun yalnızca “doğru” olduğunu veya böyle bir insana “ahlaklı” demek yerine onun “adil”, “sadık” vb. olduğunu söylemeliyiz. Pekiyi bu ayırım neden önemlidir? Anscombe, bu ayırımı gözeterek aslında erdemli bir failin “karakter özellikleri”ne vurgu yapmakta ve onun bu nitelikle icra ettiği eylemlerin her türlü “yükümlülük”, “ödev” veya fayda sağlayan “sonuç”ların hesaplanması gibi dışsal ya da insan doğasına aykırı otorite dayanaklarını bertaraf etmektedir. Doğru eylem değerlendirmesinde “ahlaki olarak

gerekir” veya tam tersi ya da “ahlaki doğru” veya “ahlaki yanlış” gibi nitelermeler, icra edilecek eylemlere bir “yükümlülük” yükler veya o eylemlerin bir “ödev” duygusundan kaynaklanarak yapılması gerekliliğinin çerçevesini belirler. Ancak eylem değerlendirmelerini, başına “ahlaki” etiketini getirmeden ve/veya “ödev” ve “yükümlülük” vurgusuna başvurmadan yaparsak bu durumda yapacağımız değerlendirmeler erdem (*virtue*) ve erdemsizlik/rezilet (*vice*) değerlendirmesi olur ve bu değerlendirme failin eyleminden ziyade karakterine vurgu yapar. Dolayısıyla bir “yükümlülük”, “ödev” ya da “gereklilik”ten ziyade bir eylemi “doğru” bir şekilde ortaya koyan bir fail, “ahlaksız”, “günah işleyen”, “yasaya veya buyruğa itaatsizlik eden” veya sonucun faydasını hesaba katmayan birisi olarak değil, yalnızca yaptığı eylemin doğruluğuna göre “erdemli” veya “erdemsiz” olarak nitelenir. Bu sebeple Anscombe’un çağrısı böyle bir dönüşümü ifade etmektedir ve bu dönüşüm için gereken zemin ve ihtiyaç duyulan kavramsal teçhizat da Aristoteles’te bulunmaktadır.

Yukarıda yaptığım okumaya karşın, C. Vogler, analitik erdem etikçilerinin Thomas Aquinas üzerinden Aristoteles’i okuduklarını ileri sürmektedir. Ona göre çağdaş erdem teorisinin dayanağını her ne kadar Aristotelesçi erdem etiği oluştursa da Aquinas’ın Aristotelesçi olan ve fakat Aristoteles’ten daha geniş bir içeriğe sahip erdem anlayışı çağdaş erdem etiği için aranan zemini sağlamıştır. Dahası Anscombe’un yaptığı Aristoteles’in erdem, eylem ve pratik akıl teorisine dönün çağrısı, aslında Thomacı bir erdem, eylem ve pratik akıl anlayışına dönün çağrısıdır. Vogler’e göre, Anscombe bir Thomisttir ve Aristoteles etiğinde ele alınmayan konuların Aquinas etiğinde yer aldığını farkındadır. O nedenle ona göre rehberlik için Aquinas’a bakmadan Aristoteles’e bakmak yetersizdir (Vogler, 2013, p.241, 242).

Önemli bir tespit olarak görmekte birlikte Vogler’in söz konusu yorumuna küçük bir itirazım var. Platon ve Aristoteles’in Orta çağ Hristiyan düşüncesi üzerindeki etkisi hatırlandığında, Aquinas’ın erdem teorisinin Aristotelesçi karakterde olduğu elbette söylenebilir. Vogler’in işaret ettiği husus, ilk olarak Philippa Foot tarafından dile getirilmiştir. Foot’a göre Aquinas Aristotelesçidir; felsefesinin pek çok noktasında Aristotelesçi çerçeveyi kullanır; ancak Aquinas’ın etiğinde farklı vurgular ve yeni unsurlar vardır. Foot, “Aquinas çoğu meseleleri Aristoteles’ten daha geniş ele alır ve Aristoteles’ten öğrenemeyeceğimiz pek çok şeyi Aquinas’tan öğreniriz” der ve hatta “*Summa Theologica*’nın ahlak felsefesi için en iyi kaynaklardan biri” olduğunu söyler (Foot, 1978, p.1-2). Söz konusu vurgunun Foot tarafından ortaya konulmasına ve Vogler tarafından da tekrar edilmesine rağmen, yaptığım okumalar neticesinde şunu söylemek daha olası görünmektedir: Her ne kadar Anscombe, kendi felsefesinin diğer noktalarında Thomist olsa da onun yeni bir etik için Aristoteles’e dönün çağrısı Thomas Aquinas’a dönmeyi ifade etmemektedir. Çünkü her şeyden önce Aquinas’da eylemlere yön veren ve kaynağını “ilahi yasa”dan alan bir “ahlaki yükümlülük” anlayışı vardır. Onun geliştirdiği “inanç”, “umut” ve “hayırseverlik” gibi teolojik erdemler tamamen “etiğin ilahi yasa

kavramı”na bir örnek teşkil etmektedir.⁵ Anscombe’un karşı çıktığı hususlardan biri de –MMP’nin ikinci tezi– budur. Diğer bir deyişle Anscombe’un MMP’de eleştirdiği ya da şikâyette bulunduğu temel noktalardan biri de “ilahi yasa” gibi otoritelere dayanan “ahlaki yükümlülük”, “ahlaki gerekir”, “ödev” vb. kavramlara dayanan etik yapma biçimidir (Anscombe, 1997, p.1, 30-31).

Çağdaş erdem etiği için Anscombe’u bir başlangıç olarak görmeyip doğrudan bu etiği Aquinas’a ya da Aquinas üzerinden Aristoteles’e, hatta doğrudan Aristoteles’e dayandırmanın birtakım sakıncaları vardır. Yukarıda Aristoteles’in erdem etiği ile çağdaş erdem etiği arasındaki farklardan bariz olanlarına işaret edilmişti. Aquinas söz konusu olduğunda, bu sakıncaların en önemlisi çağdaş erdem etiğinin canlandığı sıralarda kendi tezlerini güncellemekle uğraşan deontolojik yaklaşımın da referans olarak Aquinas’ı görmesidir. Dolayısıyla Aquinas çağdaş erdem etiği için mi bir kaynak olacak, yoksa deontoloji için mi? Taban tabana zıt bu iki yaklaşım, herhalde aynı kaynağın farklı iki yorumu olarak okunamaz.

Çağdaş erdem etiğinin yeniden ortaya çıkışı ve deontoloji ve sonuççuluğa karşıt ya da alternatif bir tavırla tezlerini ortaya koyması, bu yaklaşımların da yeniden canlanmalarına, kendi teorilerini yeniden güncellemelerine yol açmıştır.⁶ Söz konusu yaklaşımları savunan düşünürler, özellikle bu yaklaşımlarda bulunan “erdem teori”lerini ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Deontologlar Kant’ın erdem teorisini içeren eserlerine odaklanarak “erdem” ve “karakter” kavramlarına vurgu yapmış ve erdemli karakterin, failin uygun *maksimleri* bulmasındaki rolüne ve imkanına göre edinilen bir şey olduğunu değerlendirmişlerdir. Kant’ın yanı sıra deontologların bu noktada bir diğer referansı ise Aquinas ve onun geliştirdiği teolojik erdemler doktrini olmuştur. Diğer yandan sonuççular da kendi başına değerli olmayan ve fakat daha iyi sonuçlar doğuran imkânları taşımaları açısından değerli olan bir erdem izahı geliştirme işine koyulmuşlardır. Ancak bu çabalar, söz konusu yaklaşımların içindeki erdem teorilerine işaret eder. Dolayısıyla bu yaklaşımların erdem açıklamalarının ya da teorilerinin çağdaş “erdem etiği” ile karıştırılmaması doğru bir okuma için önem arz etmektedir.⁷

Aquinas’ın deontoloji için bir referans olması ve sonuççuluk ile deontolojik yaklaşımların da birer erdem izahları ortaya koymaları birlikte düşünüldüğünde, Aquinas’ın aynı zamanda çağdaş erdem teorisi için de Aristoteles’ten daha fazla bir dayanak olarak görülmesi çağdaş erdem etiğinin başlangıcına ve bu başlangıcın dayandığı temel zemine dair sorunlara yol açacaktır. Bu durum aynı zamanda çağdaş

⁵ Aquinalı Thomas’ın “teolojik erdemler”e yönelik izahları için bkz. (Aquinas, 2014, p.1-46).

⁶ Çağdaş erdem etiğinin deontoloji ve sonuççuluğa karşı bir tepki ya da alternatif olduğuna ve söz konusu teorilerin çağdaş erdem etiğine yönelik itiraz ve eleştirilerine dair bir okuma için bkz. (Hurka, 2001). Hurka, Özellikle 8. Bölüm 219-255 sayfaları arasında söz konusu tepki, itiraz ve eleştirilere dair geniş bir okuma sunar.

⁷ Sonuççu yaklaşımın içsel erdem teorisine dair bir okuma için bkz. (Driver, 2001, p.63-83). Deontolojik yaklaşımın içsel erdem teorisine yönelik açıklamalar için bkz. (Hurka, 2001, p.212-218).

erdem etiğinin tezlerini diğer iki görüşün erdem teorilerinden ayırma noktasında da problem teşkil edecektir. Ayrıca belirtildiği üzere Anscombe'un söz konusu çabası görülmeden ve metnine (MMP) referans vermeden doğrudan Aristoteles'e yapılan bir geri okumayla çağdaş erdem etiği üzerine konuşmak veya yazmak da sorunlu gözükmektedir. Bunun sebepleri şöyle izah edilebilir:

- i) Anscombe'a kadar hiç kimse mevcut ahlak felsefesine yönelik bu denli bir eleştiri ortaya koymamıştır.
- ii) 20. yüzyılda ilk defa etik için Aristoteles'i yeniden gündeme getiren Anscombe olmuştur.
- iii) Çağdaş etiğin bazı tezlerinin dayandığı "niyet-eylem teorisi" ilk defa Anscombe tarafından inşa edilmiştir.⁸

Çağdaş erdem etiği, tıpkı normatif etik türlerinin diğer iki yaklaşımı gibi "doğru eylem" için bir açıklama ortaya koymaya çalışır. Buna göre "doğru eylem"i

- i) sonuççular, sonuçların iyiliğinden,
- ii) deontologlar, ödev ve yükümlülük ile olan uyumundan,
- iii) erdem etikçileri ise bizzat eylemin kendisinden, eylemin erdeme uygunluğundan ve bu uygunluğun failin bir karakter özelliği olmasından üretirler.

Erdem etiği için "doğru eylem", erdemli saiklerden ya da güdülerden doğan, karakter özelliğinin bir parçası olan ve sonuçtan, faydadan veya ödevden ya da önceden tayin edilmiş her türlü ilkedan bağımsızdır ve kişiler arası ilişki sırasında ortaya çıkmaktadır. Anscombe, daha önce de ifade edildiği üzere detaylı bir erdem açıklaması ortaya koymaz. Ancak sonuççu ve ödevde dayanan bir görüşe başvurmadan, mevcut olarak erdemlere dair yeterli bir açıklamaya sahip olamasak bile, yine de masumların yargısız infazı gibi eylemlerin "adaletsiz" olacağını -yani bir tür erdemsizlik olacağını söyleyebileceğimizi ifade eder (Anscombe, 1997, p.40-42). Dolayısıyla bu değerlendirmede "adaletsizlik" eyleminin doğru bir eylem olmadığına yönelik ölçüt, söz konusu eylemin kişiye verdiği zarar, Aristotelesçi kavramla eylemin kişinin "gelişimi"ni (*flourishing*) engelleyen veya sekteye uğratan bir eylem olmasıdır. Kişinin eylemde bulunma sebebi veya bir eylemi değerlendirme ölçütü, söz konusu eylemin kendisi için veya değerlendirilen eylemin faili açısından bir "iyilik" ya da "gelişim"e katkıda bulunup bulunmamasıdır. Dolayısıyla kişi niçin adil eylemlere ihtiyaç duyar veya adaletsizlikten sakınır ya da adaletsiz olan eylemlere karşı durur diye sorulduğunda, cevap da ölçüt de kişinin gelişmek, iyiliğe, esenliğe ulaşmak için "adalet" erdemine ihtiyaç duymasıdır. Kişinin gelişimine katkı sunan erdemler, kişinin doğru eylem değerlendirmesinde birer ölçüttür. Benzer şeyler "yalancı", "iffetsiz" gibi karşıtı birer erdemi ifade eden diğer erdemsizlikler/reziletler için de söylenebilir. O nedenle eylemlerin statüsünü belirleme noktasında Anscombe, bu tarz reziletler için "ahlaki olarak yanlış" (*morally ought*) değerlendirmesi yerine, doğrudan eylemin kendisini ifade eden

⁸ Anscombe'un "niyet-eylem teorisi"ni ortaya koyduğu eseri için bkz. (Anscombe, 2000).

(eylemin failini de “adaletsiz”, “iffetsiz” veya “yalancı” olarak niteleyen) kavramların kullanılması gerektiğinin altını çizer (Anscombe, 1997, p.34). Bu da gösteriyor ki Anscombe, erdemi ya da rezileti eylemin neticesinde kullanılan, eylemin birer değerlendirici vasfı olarak niteleyen birer kavram olarak görür. Diğer bir deyişle, Anscombe, herhangi bir karakter vurgusunu öne almadan “önce eylem”, “daha sonra eyleme atfedilen erdem” açıklaması ve en son da söz konusu erdemlerin birer “karakter özelliği” olduğu bir açıklama sunar.

Gelinen nokta itibarıyla Anscombe’un MMP ile birlikte çağdaş dünya için yeni bir etiğin gerekliliğini ortaya koyduğu, bunun için bir örneği Aristoteles’te bulunan etiğe dönme çağrısında bulunduğu ve erdemi merkeze alan bir etik için gereken kavramsal zemine işaret ettiği görülmektedir. Aşağıda bir yandan Anscombe’un bu çağrısına ne kadar uyulduğu çağdaş erdem etikçileri üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır. Diğer yandan ise söz konusu çağdaş erdem etikçilerinin kendi teorilerinin temeli için Anscombe’u klasik olan için bir “köprü”, modern olan için bir “başlangıç” ve Aristoteles’i de “kaynak” olarak görüp görmedikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Burada, giriş kısmında da ifade edildiği üzere, iki grup erdem etikçisi söz konusu olmaktadır. Birinci grupta Anscombe’un çağrısına uyan ve Aristoteles’i de çağdaş erdem etiği için kaynak olarak kabul eden erdem etiği teorisyenleri vardır. Bu grubun en meşhur temsilcileri Philippa Foot, Rosalind Hursthouse, Bernard Williams ve Alasdair MacIntyre’dır. İkinci grupta ise Anscombe’u anmadan, Aristoteles’i de çağdaş erdem teorisi için kaynak olarak görmeden bir çağdaş erdem etiği ortaya koyanlar bulunmaktadır. Bu grupta ise Michael Slote ve Martha Nussbaum’un isimleri öne çıkmaktadır.

ANSCOMBE VE PHILIPPA FOOT

Philippa Foot, analitik felsefe ekolünün ilginç bir şekilde “erdem” (*virtues*) ve “erdemsizlikleri”/“reziletleri” (*vices*) ihmal ettiğine, ancak bu konunun önemli olduğuna işaret eder. Foot, erdem ve reziletler üzerine düşünürken, Aristoteles ve Aquinas’a geri dönmeyi gerekliliğini vurgular (Foot, 1978, p.1). Bu, onun Aquinas’ı işin içine katsa da Anscombe’un Aristoteles’e dönün çağrısına uyduğunu gösterir. Yukarıda da konu bağlamında gündeme geldiği üzere, Foot, Aquinas’ın erdem-rezilet açıklamasını Aristotelesçi çerçeveye uygun olmasıyla birlikte ahlak felsefesi açısından daha ayrıntılı bulur (Foot, 1978, p.2). Aristotelesçi *phronésis* ve *areté* kavramları ile Aquinas’ın *prudentia* ve *virtus* kavramlarına dair karşılaştırmalı bir analiz sunan Foot, Aristoteles ve Aquinas ile bizim aramızda terminolojik farklılığın olduğunu söyler. Foot’a göre, örneğin “erdem” için ilkinin kullandığı *areté* kavramı, ikincisinin kullandığı *virtus*’tan daha geniştir ve bu kullanım sanatlara, hatta alanı pratikten ziyade teorik olan spekülatif aklın üstünlüklerine atıfta bulunur; ancak bizim kastettiğimiz, tartışma konusu yaptığımız erdemler ahlaki erdemlerdir (Foot, 1978, p.2).

Anılan çerçeveden hareketle Foot, ahlaki erdemlerin bir açıklamasını sunmaya çalışır. Bu açıklamada Foot,

- i) erdemlerin herkes için yararlı olduğunu,
- ii) “cesaret”, “ölçülülük”, “bilgelik” ve “adalet”in temel erdemler olduğunu,
- iii) “gurur”, “kibir”, “dünya-perestlik” (*worldliness*) ve “açgözlülük” gibi reziletlerin hem kişiye, hem ona maruz kalan diğerlerine zarar getiren ahlaki zaaf lar olduğunu,
- iv) insani iyiye erdemlerle ulaşılabilceğini,
- v) erdem in insan doğasına ilişkin düzeltici bir güce sahip olduğunu, örneğin adalet ve bilgelik olmaksızın iyi kalpli ya da korkusuz bir mizacın felakete yol açacağını,
- vi) erdemlerin insanın hem kendisi hem de hemcinslerinin sahip olmasını isteyeceği faydalı özellikler ya da nitelikler olduğunu,
- vii) erdemi faydalı kılan noktanın onun iradeye ait bir özellik olduğunu,
- viii) insanların ahlaki eğilimlerin “niyet”lerine göre değerlendirilmesi gerektiğini,
- ix) en az “niyet” kadar insanın eylemlerinin “içsel arzular”ıyla, “tutum” ve “tavır”larıyla da değerlendirilebileceğini,

vb. noktaları detaylıca tartışarak “erdem” için analitik felsefe tarafından kullanılabilir bir çerçeve çizmeye çalışır (Foot, 1978, p.3-14).

Foot’un analitik ahlak felsefesi için Aquinas ve Aristoteles’ten devşirdiği erdem ve rezilet açıklaması, böylece “niyet”, “arzu”, “erdemlerin ne tür bir özellik olduğu” gibi kavram ve noktalara dayanmaktadır. Bu husus, Foot’un Anscombe çizgisini devam ettirdiğinin ikinci bir göstergesidir. Zira Anscombe, yeni bir etik için öncelikle bu tarz kavramlara dair bir açıklamanın zaruretini ortaya koymuştur (Anscombe, 1997, p.40). Böylelikle Foot’un Anscombe’u takip ettiği, bir yandan bu kavramlara dair bir analiz ortaya koyduğu, diğer yandan da bu kavramların üzerine yükselen bir erdem açıklaması sunduğu, dolayısıyla da Anscombe’un yukarıda geçtiği üzere yeni bir etik çalışma için işaret ettiği iki aşamalı yolunu katettiği görülmektedir.⁹

ANSCOMBE VE ROSALIND HURSTHOUSE

Anscombe’un bir dönem kendisine mentörlük yaptığı Hursthouse, Anscombe’un çağrısına kulak vermiş, çağdaş erdem etiği üzerine önemli eserler ortaya koymuştur. Bu eserlerin en önemlisi olan *On Virtue Ethics*’te Hursthouse, Yeni-Aristotelesçi erdem etiğinin nasıl eylem rehberliği sağladığını ortaya koymuştur. Hursthouse, özellikle erdem etiğinin “doğru eylem” rehberliği

⁹ Foot’un Anscombecu karaktere sahip bir etik ortaya koyduğuna dair tespitimizi haklı çıkaran bir yorum daha önce Coope tarafından yapılmıştır. Coope, erdem etiğinin Anscombe kaynağından hareketle yeniden canlanmasında Foot’un o yıllardan başlayarak yazdığı bir dizi ünlü makalesinin etkili olduğunu söyler. Ona göre 20. yüzyılda erdemlere geri dönün çağrısıyla gelişen etik alanındaki bu yeni yaklaşım Somerville İkili (Anscombe ve Foot) olarak adlandıracağımız bu grubun başarısıdır. Bkz. (Coope, 2006, p. 21).

sunamayacağına yönelik itirazlara karşın “erdem etiğinin doğru eylem tanımı”nın¹⁰ çerçevesini çizmiş ve erdemlerin ne tür bir “karakter özelliği” olduğu sorusunu ele almıştır (Hursthouse, 2002, p.163-265). Bu soru Anscombe’un MMP’de doğrudan işaret ettiği bir noktayı ifade eder.

Çünkü adaletsiz bir insanın kötü bir insan olduğunun kanıtlanması bir ‘erdem’ olarak adaletin olumlu bir açıklamasını gerektirir. Ancak etik konusunun bu kısmı, bir erdem *ne tür bir özellik* olduğuna ve [...] örneklendiği eylemlerle nasıl ilişkili olduğuna dair bir açıklamamız olana dek bize tamamen kapalıdır: Bu, Aristoteles’in gerçekten açıklığa kavuşturmayı başaramadığını düşündüğüm bir meseledir (Anscombe, 1997, p.30).

Hursthouse “doğru eylem” ve “erdem” açıklamasında, Anscombe’un açtığı yolda emin adımlarla ilerlemiş ve Yeni-Aristotelesçi ya da çağdaş erdem etiğini Anscombe üzerinden Aristoteles’e dayandırarak temsil etmiştir. Anscombe’un erdem *ne tür bir özellik* olduğunu bilmeden etiğin bu konusuna dair bir şey söyleyemeyeceğimize dair işaret ettiği eksiklik, Hursthouse tarafından erdemli failin doğru eylem tanımıyla ve erdeme dair geniş tartışmalarıyla giderilmiş gözükmektedir.

Bununla birlikte Hursthouse’un Anscombe’un açtığı yoldan saptığı noktalar da bulunmaktadır. Onun özgünlüğünü ortaya koyan bu noktaların en önemlilerinden biri, her ne kadar deontolojik anlamda olmasa da “ödev duygusu” (*sense of duty*) kavramından söz etmesidir. Hursthouse, erdem temelli karakter özelliklerine uygun olan bir “ödev duygusu” ile “doğru eylem” için bir ölçüt belirlemeye çalışır (Hursthouse, 2002, p.121-140). Söz konusu “ödev duygusu”, erdemli failin eylemlerine rehberlik eden bir ölçüt olarak görülmektedir. Bu nokta, Hursthouse’un Anscombe’dan ayrıldığı ve fakat “ödev” kavramının anlamını ve mahiyetini değiştirdiği yerdir.¹¹ Zira Anscombe, “ödev”, “yükümlülük” vb. kavramların ilahi yasaya dayanmayan bir yerde anlamsız olduğunu söyler. Bununla birlikte Anscombe eylemden erdeme ve karakter özelliklerine doğru yükselen “eylem temelli bir erdem teorisi”nin (*act-based virtue theory*) bir bakıma ilk örneğini temsil ederken, Hursthouse failden, onun karakter özelliklerinden erdeme, erdemden de eyleme bir sıralama izleyerek “fail temelli bir erdem teorisi” (*agent-based virtue theory*) geliştirmesiyle de Anscombe’dan ayrılır.

¹⁰ Hursthouse, erdem etiğinin doğru eylem tanımını şu şekilde bir ilke olarak sunar: “Bir eylem, erdemli bir failin o koşullar altında karakteristik olarak [yani karakterine uygun şekilde] yapacağı şey ise doğrudur (Hursthouse, 2002, p.28).

¹¹ Anscombe, her ne kadar gündelik dilde kullanılan “çalışanların ücretlerini ödemek işverenlerin ödevidir” şeklindeki kullanımlara itiraz etmediğini söylese de (Anscombe, 2000, p.78) bu, Hursthouse’un “ödev duygusu” kavramıyla ifade etmek istediğine benzer bir müsaade değildir. Zira Hursthouse söz konusu kavramı genel olarak eylem için rehberlik edici bir ölçüt olarak sunar.

ANSCOMBE VE BERNARD WILLIAMS

B. Williams, çağdaş erdem etiğinin önemli metinlerinden biri olan ve ilk defa 1985'te yayımlanan *Ethics and the Limits of Philosophy* adlı kitabının girişinde, çağdaş ahlak felsefesine ilişkin bu çalışmasının ilk üç bölümünde, antik Yunan düşüncesinde bulunan fikirlerle zaman harcamasının şaşırtıcı olarak görülmemesi gerektiğini söyler. Bunun özel nedeninin ise çağdaş ahlak felsefesinin antik Yunan düşüncesinin büyük ölçüde değiştirilmiş bir uzantısı olduğunu belirtir (Williams, 2006, p.vi). Dolayısıyla Williams, ilk olarak çağdaş erdem etiği için antik Yunan dünyasının en önemli filozofu olan Aristoteles'e yapılması gereken bir geri okuma faaliyetini yerine getirdiğini ilan ederek Anscombe'un çağrısına uymuştur.¹²

İkinci olarak Williams, Anscombe gibi "ahlaki yükümlülük" ve "gerekir" (*ought*) fikrine karşı çıkar. Ona göre ahlaki sistemlerde genel olarak "gerekir" in yapılabilir olanı (*can*) ima etmesi yanlış bir yaklaşımdır. Bu tarz sistemlerde "ahlaki yükümlülük", failin neler yapabileceğini hesaba katmadan, neyin onun gücünde olacağına dair bir açıklama sunmadan, faili neredeyse her şeyden zorunlu olarak sorumlu tutar. Üstelik fail bu sistemin dışında olsa bile o sistemi benimseyenlerce yine de yükümlüdür ve "suçlama" tepkisi bu tarz sistemlerin ana karakteristiğidir (Williams, 2006, p.174-177).

Üçüncü olarak Williams, faydacı ve deontolojik normatif teorileri eleştirerek Anscombe'un *MMP*'deki tezlerini haklı çıkarmıştır. Ona göre faydacılık, ahlak sisteminin marjinal bir üyesi olarak suçlama ve diğer sosyal tepkilerin sosyal olarak faydalı olacak şekilde tahsis edilmesi gerektiğini düşünen güçlü bir geleneğe sahiptir (Williams, 2006, p.178). Deontoloji ise tüm etik değerlendirmeleri tek tip haline getirmeye çalışan, mümkün mertebeye hepsini ortak bir yükümlülük çatısı altında birleştiren bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda özellikle D. Ross örneği veren Williams'ın deontolojinin bu tarz çabasının anlamsız olduğunu "ahlaki yükümlülük" kavramının içini boşaltarak savunur (Williams, 2006, p.179). Örneğin, deontolojik yaklaşımda adaletin gerektirdiği (*ought*) her şeyden önce onun ne olması gerektiğiyle (*ought*) ilgilidir. Belli türden bir adaletin gerekliliği, kişinin bunu yapmasının sebebi olan spesifik bir yapma yükümlülüğü altında ancak geçerlidir. Bu durumda kişinin "gerekir" karşısındaki tutumu onu adaletli ya da adaletsiz yapar.

Williams'ın en önemli vurgularından biri de "ahlak" ile "etik" arasında yaptığı ayırımdır. Williams ahlakı, "en saf, en derin ve en kapsamlı temsilcisi" olarak ifade ettiği Kant ile somutlaştırır (Williams, 2006, p.174). Ona göre etik, dar ve kısıtlayıcı olan ahlaktan daha geniş bir kavramdır ve ahlak tarafından dışlanan pek çok duygu etik tarafından dikkate alınır (Williams, 2006, p.177). Dolayısıyla

---

¹² Coope, Foot ile ilgili yaptığı tespite benzer şekilde, Williams'ın *Ethics and the Limits of Philosophy*'deki "Morality, the Peculiar Institution" bölümünün Anscombe'un "Modern Moral Philosophy" metninin pek çok yankısını ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Williams'ın ahlak eleştirisi ve erdem etiğine katkısı önemli ölçüde Anscombecudur. Bkz. (Coope, 2006, p.23).

Williams “ahlak”tan ziyade başta Aristoteles olmak üzere antik Yunan dünyasının iyi yaşam arayışıyla da uyumlu olan geniş bir perspektif sunan “etik” kavramını çağdaş erdem etiği için daha uygun bir kavram olarak görür. Bununla birlikte Anscombe’un eylem değerlendirmelerinin başına “ahlaki” niteliğinin getirilmemesi gerektiğine yönelik ifadeleri ve modern “ahlak felsefesi”ni eleştirirken, söz konusu dönemin insan eylemlerine yönelik ortaya konan felsefi çalışmalarını “ahlak” felsefesi kavramını kullanarak nitelemesi, yeni bir düşünce içinse daha ziyade “etik” kavramını önererek çağrıda bulunması –her ne kadar ahlak felsefesi ile etik aynı anlama gelse de– Anscombe’un “etik” ile “ahlak” arasında gözettiği ayırım olarak okunabilir. Dolayısıyla bu noktada da Williams, Anscombe ile aynı perspektiften insan eylemlerine dair bir felsefi tutum sergiler.

ANSCOMBE VE ALASDAIR MACINTYRE

MacIntyre da tıpkı Anscombe gibi modern ahlak felsefesini eleştirir ve Hume, Kant, J. Bentham, J. S. Mill gibi filozoflar ve onların savunucularının ortaya koydukları teorilerin günümüz toplumunda ikna edici bir yönünün olmadığını söyler (MacIntyre, 2007, p.62-78).¹³ Tüm bu teorilere karşı MacIntyre, ahlaki ve entelektüel erdemlerin kazanılması ve uygulanması yoluyla insani potansiyellerin açığa çıkmasını ifade eden “insani gelişim”in iyi bir açıklamasını sunan Aristotelesçi etiğin bir alternatif olduğunu savunur (MacIntyre, 2007, p. 197). Bu doğrultuda MacIntyre, Anscombe’un Aristoteles’e dönme gerekliliğinin farklı bir örneğini ortaya koymaktadır.

MacIntyre’a göre erdem, sayesinde pratiğe içkin olan iyilere ulaştığımız, yokluğunda bu iyilerden mahrum kaldığımız edinilmiş birer insani niteliklerdir (MacIntyre, 2007, p.191). Pratik ise toplumsal olarak tesis edilmiş, iş birliğine dayalı insani faaliyetlerdir. İnsan, iyilere ve mükemmelliğe pratikler sayesinde ulaşır (MacIntyre, 2007, p.187). Dolayısıyla MacIntyre tarzı bir erdem etiği, pratiklerden iyileri elde eden kişinin iyi yaşam arayışını tüm hayatı boyunca sürdürmesi, ait olduğu toplum ve geleneğin sürmesi için gerekli olan karakter ve entelektüel erdemlere/niteliklere sahip olmasını ifade eder (MacIntyre, 2007, p.181-203). Bununla birlikte, tüm tikel pratikleri aşan bir nihai amaç vardır ve bu amaç insan yaşamının bütünlüğünün iyiliğini oluşturur. MacIntyre, bu amacın “bütünlük” (*integrity*) veya “sabitlik” (*constancy*) erdemi olduğunu söyler. Dolayısıyla o, erdemleri, ilişki içinde açığa çıkan ve belli bir siyasi topluluk veya gelenek içinde anlamlı olan bir içerikte temellendirir. Zira çeşitli kültürler çeşitli erdemleri bünyesinde barındırır ve kültürel farklılıklar farklı erdem anlayışları üretirler. MacIntyre’ın eylem değerlendirmesinde önce pratik daha sonra ondan edinilen erdem sıralaması, Anscombe’da gördüğümüz önce eylem, daha sonra erdem

¹³ MacIntyre’ın ahlak felsefesi tarihini bir bütün olarak ana hatlarıyla ve eleştirel bir biçimde ortaya koyduğu eserinin “Modern moral felsefe” başlıklı 18. Bölümü onun “modern ahlak felsefesi”ne yönelik kavrayışı ve eleştirisi açısından önemli bir veri sağlar. bkz. (MacIntyre, 2001, 283-306).

değerlendirmesine benzerdir. İki filozof da eylemleri erdemlerin öncesine koyar ve erdemleri eylemlerin birer değerlendirici kavramı ve bu eylemi yerine getiren failinse birer niteliği olarak görürler.

MacIntyre modern ahlak felsefesini eleştirmekle Anscombe ile ortak bir tavır sergiler. Ancak bununla birlikte onun “gerekir” (*ought*) ve “ilahi yasa” hakkında söyledikleriyle Anscombe’dan ayrıştığı noktalar da söz konusudur. MacIntyre’a göre birinin “ne yapması gerektiğini” söylemek, aynı zamanda mevcut koşullarda hangi eylem tarzının o kişiyi gerçek amacına götüreceğini söylemek ve Tanrı tarafından emredilen, akıl tarafından da kavranan “yasa”nın neyi emrettiğini söylemektir. Ahlaki cümlelerin doğru ya da yanlışlığı da bu çerçevede değerlendirilir.¹⁴ Bu noktadan bakıldığında Anscombe, “gerekir” ve “ilahi yasa” kavramına dayanan etik yaklaşımları dışsal bir otorite tarafından gerektirilen ahlaki dayatmalar ya da zorunluluklar olarak görürken, onların aynı zamanda aklın keşfi olduğunu fark edememiştir. MacIntyre’ın sunduğu bu perspektiften bakıldığında, modern filozofların ahlaki normları rasyonel olarak gerekçelendirmekte aciz kalmaları gibi, Anscombe da insan eylemlerine norm sağlayan “gerekir” ve “ilahi yasa”nın dışsal olduğu kadar insan aklı tarafından kavranan veya keşfedilen bir şey olduğunu görememiştir. Dolayısıyla MacIntyre’ın argümanı, kendi ifadesiyle, “Anscombe’a çok şey borçlu olduğu kadar ondan oldukça da farklıdır” (MacIntyre, 2007, p.191).

ANSCOMBE VE MICHAEL SLOTE

Çağdaş erdem etiğinin önemli temsilcileri arasında adı geçen Slote’un bu etik için ortaya koyduğu görüşleri iki aşamadan oluşmaktadır. Slote, kendi düşünce serüveninin ilk aşamasında çağdaş erdem etiğini Aristotelesçi bir zeminde temellendirmiştir.¹⁵ İkinci aşamada ise özellikle bu tarz bir etiğin Aristoteles’e dayandırılmaması gerektiği noktasında titizlikle çalıştığını, onun yerine çağdaş erdem etiğine bir başlangıç arayışının ilk önce Stoacılar dayanağını, daha sonra ise Hume ve Hutcheson’ın ahlaki duyguculuk (*moral sentimentalism*) kuramının da erdem etiğinin tema ve yöntemleriyle ilişkilendirilebileceğini söyler (Slote, 2011, p.vii).¹⁶ Slote, çağdaş erdem etiğine yeni bir başlangıç tayin etme noktasındaki düşüncesinde gerçekleşen odak değişimini şu şekilde gerekçelendirir:

[...] yeniden canlanan bir Aristotelesçilik, ancak genel olarak insanlara, karşı yükümlülükleri savunmanın bir yolunu sunarsa, etik ve politikaya yönelik sonuçsalcı ve Kantçı yaklaşımlarla ciddi bir şekilde rekabet edebilir ve bazı yeni Aristotelesçiler –örneğin Philippa Foot ve

¹⁴ Bu doğrultuda MacIntyre etiğinde deontolojik unsurların bulunup bulunmadığı ayrı bir çalışma konusudur. Bununla birlikte MacIntyre tarzı bir erdem etiğinin, D. Ross tarzı bir deontoloji ile karşılaştırılmasına yönelik bir çalışma için bkz. (Kala, 2018).

¹⁵ Slote’un bu doğrultudaki düşüncelerini içeren eseri için bkz. (Slote, 1992).

¹⁶ Slote’un *Morals from Motives* eseri kendi düşüncesindeki değişimi ifade eden ve çağdaş erdem etiği için anti-Aristotelesçi bir başlangıç tayin etme iddiasında olan ikinci metnidir.

Rosalind Hursthouse– gerçekten de bu yönde hareket etmişlerdir. Her halükârda, tarihsel Stoacılık çok açık bir şekilde rasyonel(ist) bir temelde insanlık için genel bir kaygı ileri sürmektedir ki bu kaygı bir dereceye kadar Kant'ın argümanlarını öngörmektedir. Dolayısıyla, yeniden canlanan bir erdem etiği, Stoacılığa çağdaş uygunluk için bakmayı düşünebilir ve özellikle Julia Annas, Lawrence Becker ve Martha Nussbaum gibi bazı yeni erdem etiği uzmanları tam da bunu yapmaktadır. Bununla birlikte, erdem etiğini günümüz etik teorisine uygun ve umut verici hale getirmenin başka bir yolu, başka bir olasılığı daha vardır. Erdem etiği, Aristoteles ya da Stoacıları takip etmek ya da güncellemeye çalışmak yerine, ilham almak için on sekizinci yüzyıl İngiliz ahlaki duygusallığına bakabilir. Çünkü hem Hume hem de Hutcheson genelleştirilmiş iyilikseverlik [*benevolence*] biçimlerinden bahseder ve bunları savunurlar ve özellikle Hutcheson bunu, sonuçlarından bağımsız olarak takdire şayan ve ahlaki açıdan ideal olarak tasarlanan bir güdüye, evrensel iyilikseverliğe atıfta bulunarak yapar (Slote, p.2011, p. viii).

Slote, böylece çağdaş erdem etiği için yeni bir zemin inşa etme yoluna gider. Onun bu doğrultudaki fikirleri ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bunun üç sebebi vardır: I) Slote, hem Anscombe'un adını nerdeyse hiç anmaz, hem de Aristoteles'i çağdaş erdem etiğinin kaynağı olarak görmekten bilinçli olarak kaçınır. II) Slote'un kaynak olarak önerdiği Stoacıları, Anscombe, etiğin yasa anlayışına sahip bir ekol olarak gördüğü için onların yaptığı tarzda bir etiğin çağdaş dünyada anlamsız olduğunu savunur (Anscombe, 1997, p.31). III) Slote'un kaynak olarak gördüğü Hume, onun takipçileri ve İngiliz ahlak filozofları genel olarak Anscombe'un *MMP*'deki eleştirisinin hedefinde olan filozoflardır. Bu filozoflar ya modası geçmiş bir ahlak felsefesinin savunucuları ya da iyi bir sonuç için her türlü adaletsizliği yapmaya meyilli bir felsefe öğreten akademik ahlakçılardır (Anscombe, 1997, p.27-29, 34-38). Dolayısıyla Slote Anscombe'un çağrısına uymayan, aksine ona karşıt bir yol benimseyen bir çağdaş erdem etiği teorisini olarak karşımıza çıkmaktadır.

ANSCOMBE VE MARTHA C. NUSSBAUM

Slote'a benzer şekilde, daha önce çağdaş ahlak felsefesinin Aristoteles başta olmak üzere Antik Yunan düşüncesine dayandığını, ondan etkilendiğini ifade eden ve ünlü *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy* eserini bu doğrultuda bir sistematikte inşa eden Nussbaum, eserinin revize edilen yeni edisyonuna yazdığı uzun bir önsözde bu fikrinden vazgeçtiğini söylemektedir. Onu bu fikir değişikliğine götüren hususu Nussbaum şu şekilde açıklamaktadır:

Fragility'nin hem yorumsal hem de içeriksel argümanlarının çoğunu hala destekliyorum. Örneğin, Aristoteles'in insan ve pratik müzakere anlayışının çağdaş etik ve siyasi düşünce için büyük önem taşıdığını düşünüyorum ve hem şairlerde hem de Aristoteles'te bulduğumuz iyinin çokluğunun ve bunlar arasındaki çatışmaların tasvirinin çağdaş sosyal akıl yürütmenin çoğunda bulunmayan içgörüler sunduğuna inanıyorum. Ancak Stoacı etik ile artan ilişkim, önceki kitabın bazı temalarını –özellikle duyguların doğası ve insan kavramını– yeni bir ışık altında görmemi sağladı. Bu arada, siyaset felsefesine olan ilgim, iyinin çokluğunun etik önemi, insan hayatının talih karşısındaki kırılganlığı ve dostluğun doğası gibi *Fragility*'nin bazı konularını yeniden düşünmeme yol açtı. Bu Önsöz'ün ikinci ve üçüncü bölümleri bu yeniden yorumlamaları ve yeniden düşünmeleri tartışmaktadır (Nussbaum, 2001, p.xv, xvi-xxiv).

Tıpkı Slote gibi Nussbaum da Anscombe'un adını anmaz ve Aristoteles'i çağdaş erdem etiği için bir kaynak olarak görmekten vazgeçer. Onun yeniden canlanan bu tarz bir etik için kaynak ve referans olarak gördüğü Stoacılık ise hem ayrı bir çalışmanın konusudur hem de malum olduğu üzere Anscombe'un eleştirdiği bir kaynaktır.

SONUÇ

Anscombe, 20. yüzyılda modern ahlak felsefesinin geçerliliğini ve kavramsal yeterliliğini yitirdiğini ortaya koymaya çalışır. O, her şeyden önce, yeni yüzyılın insan doğası ve eylemine dair detaylı bir açıklama ortaya koyan yeni bir tarz etik yapma biçimine ihtiyaç duyduğuna işaret eder. Bu yeni tarz etik için bir örneği Aristoteles'te bulunan felsefi düşüncenin çağın anlam ve değer idraki bakımından yeniden yorumlanması gerektiği çağrısında bulunur. Söz konusu bu yeni yorumun en başta psikoloji felsefesine dayanması gerektiği Anscombe tarafından önemle üzerinde durulur. Bu doğrultuda Anscombe, insan davranışlarına dair yeni bir açıklama için “niyet”, “eylem”, “arzu” ve “haz” gibi bazı önemli ve temel kavramların detaylı bir açıklamasının gerekliliğine vurgu yapar. Bu zemin sağlandıktan sonra, Anscombe insani potansiyellerin gelişip yeşermesini ifade eden “gelişim” ve bu niteliklerin birer ifadesi olan “erdem” kavramının etik soruşturmanın ve çalışmanın konusu olabileceğini söyler. Burada Anscombe'un erdem merkezli bir etik için dayanak teşkil eden söz konusu kavramlara dair ortaya koyduğu açıklamalar için bir başka çalışmanın daha önemi ortaya çıkmaktadır.

Anscombe, bir erdem teorisi ortaya koymuş değildir. Daha ziyade o, modern ahlak felsefesinin doğurduğu sorunları tespit etmiş ve çağdaş etik düşünce ile Aristoteles arasında bir köprü vazifesi üstlenmiştir.

Çalışmada Anscombe'un 20. yüzyılda yapılacak yeni bir etik çalışma için gerekli olan adımın iki aşamaya sahip olduğu düşüncesi merkeze alınmıştır. Bunlardan birincisinin psikoloji felsefesinin parçası olan bir takım “niyet”, “eylem”,

“haz”, “isteme” gibi kavramlara yönelik detaylı bir izahın gerekliliği, ikincisinin ise bu iş yapıldıktan, yani söz konusu kavramlara dair bir açıklama ortaya konulduktan sonra “erdem”, “gelişim” ve “karakter” gibi kavramların merkeze alındığı bir etik çalışmaya geçilebileceği olduğu açık kılınmıştır. Bu zeminden hareketle çalışmanın asıl odağı ise etik çalışmanın bu ikinci aşaması olmuştur. Diğer bir deyişle çalışmada, Anscombe’un Aristoteles tarzı erdem anlayışının merkezde olduğu bir etik çalışma için yaptığı çağrının temeli ve yankısı araştırılmıştır. Bu doğrultuda Anscombe’un tüm çabasının modern ahlak felsefesine yönelik bir eleştiriden sonra, söz konusu etik çalışmanın bu birinci aşamasını ortaya koymak olduğu görülmektedir. Geriye ise açılan boşlukta inşa edilen temelden hareketle, etik soruşturmanın ikinci aşamasına geçmek kalmıştır. Anscombe, bunun için gereken çağrıyla, örnek alınabilecek felsefeyi (Aristoteles tarzı etik) ve bu işin hangi aşamadan geçerek yapılabileceğini ortaya koymuştur. İşte bugün bizim farklı temsilcileri, çeşitli yorumlama biçimleri ve sayıca gittikçe artan metinleriyle karşımızda gördüğümüz çağdaş erdem etiği bu zemin üzerine inşa edilen ve Anscombe’un etik soruşturmanın ikinci aşaması olarak ifade ettiği etik yapma biçimidir. Çağdaş erdem etikçileri büyük oranda, bu zeminden yararlanmış, Anscombe’un Aristoteles’e dönün çağrısına uymuş, ahlaki eylemlerin statüsünü belirlemede her türlü deontolojik ve sonuççu bakış açısından sıyrılmış ve psikoloji felsefesine dayanan bir etik ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada Anscombe’un çağrısına uyan ve bu çağrısının aksine hareket eden erdem etikçilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda, Anscombe’un açtığı yolda ilerleyen erdem etikçilerinin etkileri ve çalışmalarında yer alan içeriğin ikna edici özellikleriyle, Anscombe’u Aristotelesçi erdem etiği için bir “köprü”, çağdaş erdem etiği içinse bir “başlangıç” olarak gördükleri sonucuna varılmıştır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100’dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aquinas, P. T. (2014). *The Summa Theologiae*. Complete Edition. Fathers of the English Dominican Province (Çev.). New York: Catholic Way Publishing.

Anscombe, G.E.M. (1958). Modern Moral Philosophy. *Philosophy*, XXX(124), 1–19.

Anscombe, G.E.M. (1997). Modern Moral Philosophy. *Virtue Ethics* içinde (pp. 26–44). R. Crisp–M. Slote (Der.). New York: Oxford University Press.

Anscombe, G.E.M. (2000). *Intention*. London: Harvard University Press.

Coope, C. M. (2006). Modern Virtue Ethics. *Values and Virtues Aristotelianism in Contemporary Ethics* içinde (pp. 20–52). Timothy Chappel (Ed.). New York: Oxford University Press.

Driver, J. (2001). *Uneasy Virtue*. New York: Cambridge University Press, 2001.

Gettier, E. L. (1963). Is Justified True Belief Knowledge?. *Analysis*, 23(6), 121–123.

Foot, P. (1978). Virtues and Vices. *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy* içinde (pp. 1–18). Los Angeles: University of California Press.

Hurka, T. (2001). *Virtue, Vice, and Value*. New York: Oxford University Press.

Hursthouse, R. (2002). *On Virtue Ethics*. New York: Oxford University Press.

Kala, M. E. (2018). *Erdem ve Ödev Batı Ahlak Tarihinin Serencamı*. Ankara: Kadim.

MacIntyre, A. (2001). *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*. H. Hünler–P. Zelyüt Hünler (Çev.). İstanbul: Paradigma.

MacIntyre, A. (2007). *After Virtue A Study in Moral Theory*. Indiana: University of Notre Dame Press.

Nussbaum, M. (2001). *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. Revised Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Slote, M. (2011). *Morals from Motives*. New York: Oxford University Press.

Slote, M. (1992). *From Morality to Virtue*. New York: Oxford University Press.

Vogler, C. (2013). Aristotle, Aquinas, Anscombe, and the new virtue ethics. *Aquinas and the Nicomachean Ethics* içinde (pp. 239–257). T. Hoffmann–J. Müller–M. Perkams (Ed.). New York: Cambridge University Press.

Williams, B. (2006). *Ethics and the Limits of Philosophy*. London–New York: Routledge.